

ผลสำเร็จและอุปสรรคในการปฏิรูปกฎหมายไทย

งานปฏิรูปกฎหมายไทยซึ่งได้เริ่มต้นขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สำเร็จเรียบร้อยใน พ.ศ. ๒๔๗๘ (ค.ศ. ๑๙๓๕) อันเป็นที่ประเทศไทยมีประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประมวลกฎหมายของประเทศไทย ชุดนี้ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับได้มาตรฐานของระบบกฎหมายสากล มิฉะนั้นแล้วต่างประเทศที่เคยมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทยคงจะไม่ยอมยกเลิกสิทธิดังกล่าวนี้ไปอย่างแน่นอน ประเทศมหาอำนาจนั้นถือว่า "การมีประมวลกฎหมายเป็นการแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าอย่างเด่นชัดในทางกฎหมายของประเทศ" ๑ ดังนั้น ประมวลกฎหมายของประเทศจึงเป็นเครื่องพิสูจน์ให้ต่างประเทศเห็นว่าประเทศไทยมีกฎหมายที่ก้าวหน้า และถึงเวลาแล้วที่ต่างประเทศควรจะสละสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่เคยมีในประเทศไทย

เอกราชโดยสมบูรณ์ทางการศาล

ความสำเร็จของการปฏิรูปกฎหมายไทยอยู่ที่การได้เอกราชอย่างสมบูรณ์ทางการศาล เอกราชทางการศาลซึ่งประเทศไทยได้เสียให้กับ

---

๑ "Since the enactment of the Code shows a distinct advance in the laws of the country" กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ย ๖/๕ "ศาลต่างประเทศ"

ประเทศมหาอำนาจตะวันตกตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 นั้น มีใ้กลับคืนมาอย่างรวดเร็ว ประเทศไทยได้เอกราชทางการศาลมาทีละ
 ขึ้นตามความก้าวหน้าของงานร่างประมวลกฎหมาย ซึ่งเห็นได้เป็นลำดับ คือ
 เมื่อ ๒ ปีก่อนประมวลกฎหมายจะเสร็จ ประเทศฝรั่งเศสทำสนธิสัญญากับ
 ประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ยอมให้คนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวเอเชีย
 ในประเทศไทยซึ่งเดิมขึ้นศาลกงสุลฝรั่งเศส มาขึ้นศาลระหว่างประเทศทั้ง
 คดีแพ่งและอาญา แต่ฝรั่งเศสยังคงรักษาสีทธิในการถอนคดีของกงสุลไว้จนกว่า
 ประเทศไทยจะมีประมวลกฎหมายครบบริบูรณ์ ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ. ๑๙๐๙)
 อันเป็นระยะเวลา ๒ ปีหลังจากการประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา
 ประเทศอังกฤษได้ยกเลิกศาลกงสุล ยอมให้คนในบังคับอังกฤษและชนชาติ
 อังกฤษขึ้นศาลระหว่างประเทศ โดยมีเงื่อนไขว่าประเทศอังกฤษจะยกเลิก
 ศาลระหว่างประเทศ เมื่อประเทศไทยมีประมวลกฎหมายครบบริบูรณ์ และ
 ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ (ค.ศ. ๑๙๑๓) ประเทศเคนมาร์กได้ทำสนธิสัญญาคืนอำนาจ
 ศาลบางส่วนให้แก่ประเทศไทยทำนองเดียวกับประเทศอังกฤษ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว งานร่างประมวล
 กฎหมายได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑
 และ ๒ ได้ร่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว และระบบศาลภายในประเทศได้สอดคล้อง
 กับระบบศาลของนานาประเทศ ดังนั้นในรัชกาลนี้ ประเทศไทยสามารถ
 ขจัดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้เกือบหมด คือ ชาวต่างประเทศทุกคนใน
 ประเทศไทยต้องขึ้นศาลไทย คงมีแต่เงื่อนไขในสิทธิว่าด้วยการถอนคดี
 เท่านั้นที่ยังคงผูกพันอยู่ สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกที่ได้ตกลงแก้ไขเรื่อง
 สิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศไทย โดยทำสนธิสัญญากับประเทศไทย
 ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ (ค.ศ. ๑๙๒๐) ตกลงให้ชาวอเมริกันและคนในบังคับ
 อเมริกันในประเทศไทยอยู่ใ้อำนาจศาลไทย ส่วนสิทธิในการถอนคดีของ
 กงสุลยังคงมีอยู่ คือ มีกำหนดไม่เกิน ๕ ปี หลังจากประเทศไทยประกาศ

ใช้ประมวลกฎหมายครอบครัว^๑

กล่าวที่ว่า "อเมริกาเป็นทางผ่านไปสู่อิสราภาพ"^๒ นับว่าเหมาะสมที่เกี่ยวสำหรับการเรียกร้องอิสราภาพทางการศาลของประเทศไทย เพราะหลังจากประเทศไทยทำสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกา โดยความร่วมมือของ ดร.ฟรานซิส บี แซร์ (Francis B. Sayre ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภักดีนิคม) ประเทศไทยได้เปิดการเจรจาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศอื่น ๆ ในทวีปยุโรปได้เป็นสำเร็จ
กล่าวคือ

ประเทศฝรั่งเศส เป็นประเทศแรกที่ได้นำสนธิสัญญาตกลงเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๖๗ (ค.ศ. ๑๙๒๔) โดยอาศัยสนธิสัญญาไทย-อเมริกัน พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นหลักแต่มีข้อแตกต่างกันเล็กน้อย คือ ประเทศฝรั่งเศสยังคงให้มีศาลต่างประเทศอยู่นกว่าประเทศไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายครอบครัว^๓

ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕) ประเทศอังกฤษได้แก้ไขเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศไทย โดยสนธิสัญญามีข้อความคล้ายคลึง

^๑กรมสนธิสัญญากระทรวงการต่างประเทศ, สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ, (พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๑), หน้า ๑๔-๑๕.

^๒"Through America led the path of freedom", Francis B. Sayre, Glad Adventure, (New York, Macmillan, 1957), p. 108.

^๓กรมสนธิสัญญากระทรวงการต่างประเทศ, หนังสือสัญญาว่าด้วยทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างประเทศ และการเดินเรือระหว่างสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๖๗, (พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๑), หน้า ๔๒.

กับสนธิสัญญาระหว่างไทย-อเมริกัน พ.ศ. ๒๔๖๓^๑

เป็นที่สังเกต ประเทศฝรั่งเศสเป็นประเทศเดียวที่ยังคงให้มีศาลต่างประเทศ^(๒) อยู่อีก แต่ในทางปฏิบัติแล้ววงสกุลฝรั่งเศสมิได้คัดค้านคำพิพากษาของศาลไทย จึงไม่ทำให้เกิดปัญหาแก่ประเทศไทย ความแตกต่างของสนธิสัญญาระหว่างประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และสหรัฐอเมริกาเกี่ยวกับเรื่องการศาลนี้ ดร.พรานซีส บี แชร ได้ให้ความเห็นไว้ว่า "ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการเจรจาแก่งัญญาในยุโรป ข้าพเจ้าพยายามยกเลิกวิธีการมีศาลต่างประเทศให้หมดสิ้นไป โดยอาศัยสนธิสัญญาอเมริกันเป็นหลัก แต่ฝรั่งเศสเป็นประเทศเดียวที่ต้องการให้คงมีศาลต่างประเทศอยู่ต่อไป ข้าพเจ้าไม่เข้าใจเหตุใดประเทศไทยจึงตกลงยินยอมไว้ในการเจรจาเบื้องต้น (ซึ่งดำเนินการก่อนข้าพเจ้าเดินทางมารับราชการในกรุงเทพฯ) แต่ข้าพเจ้าก็รู้สึกว่าเป็นความผิดพลาดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น"^๓

หนังสือสัญญาว่าด้วยทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างสยาม
อังกฤษ พ.ศ. ๒๔๖๔, (พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๑),
หน้า ๑๑-๑๒.

(๒) ศาลต่างประเทศ คือ ศาลซึ่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศของไทยและอัครราชทูตฝรั่งเศสพิจารณาค้างขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ สุกแต่จะเห็นสมควร โดยให้มีหน้าที่ตัดสินคดีแพ่งและอาญา ระหว่างการตัดสินกงสุลฝรั่งเศสมีสิทธิเข้าร่วมแสดงความเห็น หากไม่พอใจคำตัดสินก็มีสิทธิถอนคดีไปพิจารณาเองหรือยื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกา

^๑กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ, จดหมาย ดร.พรานซีส บี แชร ทูลพระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์ ลงวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ แฟ้ม ๘ เรื่องแก่งัญญากับฝรั่งเศส

เมื่อประเทศมหาอำนาจทั้ง ๓ ยอมแก้ไขสนธิสัญญาในข้อที่เกี่ยวกับ
สิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศไทยแล้ว จึงเป็นการง่ายที่ประเทศไทยจะ
ขอแก้ไขเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศอื่น ๆ ในยุโรป ทั้งนี้
ประเทศเยอรมันนีและญี่ปุ่นจึงได้ลงนามสนธิสัญญากับประเทศไทยใน
พ.ศ. ๒๔๖๖ (ค.ศ. ๑๙๒๓) และใน พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕)
ประเทศเนเธอร์แลนด์ สเปน โปรตุเกส เคนมาร์ก ก็ได้ลงนามในสนธิสัญญา
กับประเทศไทย การที่งานแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศในรัชกาลพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินไปอย่างรวดเร็วและรอบคอบนั้นเนื่อง
มาจากการดำเนินนโยบายอันสุขุมของข้าราชการไทย เช่น พระองค์เจ้า
ไทรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และความสามารถใน
เชิงการทูตของ คร.ฟรานซิส บี แชรร์ เป็นส่วนใหญ่ การที่รัฐบาลไทยมอบ
อำนาจสิทธิขาดในการดำเนินงานให้ คร.ฟรานซิส บี แชรร์ เท่ากับเป็นการ
ส่งเสริมให้การเจรจาติดต่อกับเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศของชาติ
ต่าง ๆ ดำเนินไปโดยรวดเร็ว ไม่ต้องเสียเวลาในการดำเนินงานมาก
ความไว้วางใจอย่างเต็มที่ที่รัฐบาลไทยมอบให้แก่ คร.ฟรานซิส บี แชรร์ นี้
ทำให้ คร.ฟรานซิส บี แชรร์ มีความภาคภูมิใจในฐานะของตนเอง และตั้งใจ
ปฏิบัติงานด้วยความพากเพียร^๑ คร.ฟรานซิส บี แชรร์ ได้ทำคุณประโยชน์
ให้แก่ประเทศไทยเป็นอันมาก จึงได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
~~ชั้น~~ปดมาภรณ์ช้างเผือก ซึ่งชาวต่างประเทศน้อยคนจะมีโอกาสได้รับ
พระราชทาน

เป็นที่สังเกตว่าสนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศใน
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศาลซึ่งลงนามกันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๖๘
(ค.ศ. ๑๙๒๐ - ๑๙๒๕) ได้กำหนดระยะเวลาสิ้นสุดของสิทธิในการถอนคดี

^๑ Francis B. Sayre, op. cit., p. 122.

ของกงสุลไว้เป็นระยะเวลา ๕ ปีหลังจากการประกาศใช้ประมวลกฎหมาย
 ครอบงำบริบูรณ์ การที่ประเทศไทยยินยอมให้มีเงื่อนไขดังกล่าวระบุไว้ในสนธิ
 สัญญาก็คงเป็นเพราะประเทศไทยแน่ใจว่าสามารถทำประมวลกฎหมายได้เสร็จ
 สมบูรณ์ภายในระยะเวลาอันสั้นซึ่งอาจจะเป็น ๒ หรือ ๓ ปี หากการดำเนิน
 ไปตามที่คาดหมาย ก็หมายความว่าสิทธิการถอนคดีจะต้องยกเลิกไป ก่อนที่
 อายุการบังคับใช้ของสนธิสัญญาจะครบ ๑๐ ปีตามที่กำหนดไว้ แต่ตามความ
 เป็นจริงนั้นกลับปรากฏว่าประเทศไทยใช้เวลาร่างประมวลกฎหมายเกือบ
 ๑๐ ปี คือ มีประมวลกฎหมายครอบงำบริบูรณ์เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘
 (ค.ศ. ๑๙๓๕) ทั้งนี้กงสุลต่างประเทศจึงยังมีสิทธิที่จะถอนคดีต่อไปอีก
 ๕ ปี คือ สิทธิการถอนคดีจะสิ้นสุดลงอย่างสมบูรณ์ในวันที่ ๑ ตุลาคม
 พ.ศ. ๒๔๘๓ (ค.ศ. ๑๙๔๐) รัฐบาลไทยได้พยายามย่นระยะเวลาการถอน
 คดีของกงสุลให้สั้นที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยอาศัยการเจรจาทางการทูต
 ในที่สุดสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกที่ยอมยกเลิกเงื่อนไขในการถอนคดี
 ก่อนครบกำหนด ๕ ปี โดยลงนามกับประเทศไทยในสนธิสัญญาดังกล่าวเมื่อวันที่ ๑๓
 พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ (ค.ศ. ๑๙๓๗)

ประเทศอังกฤษเป็นประเทศที่สองที่ยอมยกเลิกเงื่อนไขการถอนคดี
 หลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของประเทศไทย
 เป็นผู้ดำเนินการเจรจากับเซอร์ โจเซฟ ครอสมบี้ (Sir Josiah
 Crosby) อัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย ในที่สุดอังกฤษพร้อมที่จะ
 ยกเลิกสิทธิการถอนคดีโดยมีข้อแม้ว่าให้รัฐบาลไทยประกาศใช้พระราชบัญญัติ
 ว่าด้วยกฎหมายขัดกัน (Act on the Conflict of Laws)^(๑) ภายใน

(๑) หลักแห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยกฎหมายขัดกันประกอบด้วยบทบัญญัติ
 แห่งกฎหมายระหว่างประเทศในเรื่องคดีส่วนบุคคล และกฎหมายสัญชาติว่าด้วย
 สถานะของบุคคล หากลักษณะบังคับของกฎหมายไทยและอังกฤษมีข้อความขัดแย้ง
 กันในกรณีที่เกี่ยวข้องกับชนชาติทั้งสอง หลักแห่งกฎหมายขัดกันจะกำหนดกฎเกณฑ์ว่า
 จะต้องใช้กฎหมายประเทศใดบังคับคดี

๑๒ เดือนนับตั้งแต่วันที่ทั้งสองฝ่ายแลกเปลี่ยนหนังสือสัญญากัน ประเทศไทย
 ได้ยินยอมตามข้อเสนอของประเทศอังกฤษ เพราะประเทศไทยจะได้ยกเป็น
 ข้ออ้างในการเจรจาเรื่องสิทธิดินแดนกับประเทศอื่น ๆ ให้เหมือนอย่าง
 ประเทศไทยได้ตกลงกับประเทศอังกฤษ^๑ สนธิสัญญาระหว่างประเทศไทย
 กับประเทศอังกฤษได้ลงนามกันในวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๐
 (ค.ศ. ๑๘๙๗)

ต่อมาวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ประเทศญี่ปุ่นได้ลงนามใน
 สนธิสัญญาเสมอภาคกับประเทศไทย

ในวันรุ่งขึ้น คือ วันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ประเทศฝรั่งเศส
 ได้ลงนามในสนธิสัญญาเสมอภาคกับประเทศไทยเป็นลำดับต่อมา และวันที่
 ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ประเทศเยอรมันก็ได้ลงนามในสนธิสัญญากับ
 ประเทศไทย

สนธิสัญญาทุกฉบับดังกล่าวนี้ได้กำหนดให้มีการให้สัตยาบันในปีถัดไป
 คั้งนั้นตั้งแต่วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๑ (ค.ศ. ๑๘๙๘) ซึ่งเป็นวัน
 แลกเปลี่ยนสัตยาบันฉบับสุดท้ายระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส
 จึงเป็นวันที่ประเทศไทยมีเอกราชทางการศาลอย่างสมบูรณ์ รัฐบาลไทย
 ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว
 ซึ่งประเทศไทยประกาศใช้เพื่อเป็นหลักในการพิจารณาคดีเกี่ยวกับคน
 ต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ (ค.ศ. ๑๘๙๕) และในวันที่ ๓ เมษายน
 พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) ได้มีการโอนคดีที่เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษ

^๑ กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ, แผ่นที่ ๒๘ เรื่องการ
 แก้ไขสนธิสัญญาสยาม อังกฤษ พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๔๑ จดหมายรัฐมนตรีว่าการ
 ต่างประเทศถึงอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน
 พ.ศ. ๒๔๔๐

และฝรั่งเศส ซึ่งยังคงการพิจารณาอยู่ไปขึ้นกับศาลไทย

ตั้งแต่นั้นมาสิทธิพิเศษทางกฎหมายและการศาลซึ่งชาวต่างประเทศ เคยมี เช่น การเข้าร่วมพิจารณาคดีของกงสุล การมีผู้พิพากษาชาวยุโรป ในศาล สิทธิการถอนคดีของกงสุล เป็นต้น ได้หมดสิ้นลง ชาวต่างประเทศ ในประเทศไทยเมื่อกระทำความผิดต้องขึ้นศาลไทย และได้รับการพิจารณา พิพากษาตามกฎหมายไทย ดังนั้นวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๒

(ค.ศ. ๑๙๓๙) ประเทศไทยได้จัดงานฉลองเอกราชทางการศาลอย่าง มโหฬาร จึงเป็นอันว่าเอกราชทางการศาลซึ่งประเทศไทยได้สูญเสียไป เป็นเวลานานถึง ๘๓ ปี (พ.ศ. ๒๓๙๓-๒๔๔๑) ได้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

การที่ประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศสยอมถอนคืนสิทธิ สถานนอกอาณาเขตให้ประเทศไทย อันเป็นทางนำไปประเทศอื่น ๆ คืน สิทธิสถานนอกอาณาเขตให้ประเทศไทยด้วยนั้น มิใช่แต่เพียงประเทศไทย ปรับปรุงระบบกฎหมายให้อยู่ในระดับที่ชาวต่างประเทศพอใจอย่าง เดียว เท่านั้น หากแต่ประเทศไทยต้องเสียเงินค่านเป็นสิ่งที่ตอบแทน และต้องปฏิบัติ ตามขอเรียกร้องที่มหาอำนาจทั้งสองเรียกร้องอีกด้วย กล่าวคือ

ตามสนธิสัญญา พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) ประเทศไทยต้อง ยกพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ให้ประเทศฝรั่งเศส เพื่อแลกกับการให้คนเอเชียในบังคับฝรั่งเศสมาขึ้นศาลระหว่างประเทศ การที่ประเทศ ฝรั่งเศสยอมถอนคืนสิทธิสถานนอกอาณาเขตให้ประเทศไทยในครั้งนี้ เพราะ ประเทศฝรั่งเศสได้พิจารณาเห็นแล้วว่าถึงอย่างไรก็ดี มหาอำนาจตะวันตก ทั้งหลายจำเป็นต้องคืนสิทธิสถานนอกอาณาเขตให้แก่ประเทศไทย เพราะ ประเทศไทยได้ปรับปรุงระบบกฎหมายและการศาลให้ทันสมัยตามมาตรฐานสากลแล้ว จึงเป็นการยากที่มหาอำนาจจะเรียกร้องขอสิทธิสถานนอก อาณาเขต ยิ่งนานวันสิทธิสถานนอกอาณาเขตก็จะลดความสำคัญและค่อย คุดค่าไปทุกที ถ้าประเทศฝรั่งเศสรอจนถึงเวลานั้น อำนาจการคุ้มครอง ของรัฐบาลฝรั่งเศสกับรัฐบาลไทยจะน้อยลงกว่าในขณะนี้ นายยอร์ช ปากู

หัวหน้ากรรมการร่างกฎหมายไทยได้มีหนังสือถึงนายรูวีเอ (Rouvier) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศสเกี่ยวกับเรื่องการยอมสละอำนาจทางการศาล ตอนหนึ่งว่า "การยอมสละอำนาจทางการศาลไม่เพียงแต่ประเทศฝรั่งเศสจะได้คืนแดนพะตะบองเท่านั้น แต่ผลประโยชน์อื่น ๆ และการยินยอมของประเทศสยามจะเป็นผลประโยชน์อย่างแท้จริงในการทำให้สถานการณ์ของเราที่กรุงเทพฯ ช่มแจ้งขึ้น"^๑

นอกจากนี้ตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕) ประเทศไทยต้องทำตามข้อเรียกร้องของรัฐบาลฝรั่งเศสในการปรับปรุงกฎหมายไทย คือ ตั้งกรมร่างกฎหมายจัดระเบียบและหลักสูตรในโรงเรียนกฎหมายใหม่โดยให้ชาวฝรั่งเศสเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนและจ้างที่ปรึกษากฎหมายชาวฝรั่งเศสไว้ในกระทรวงยุติธรรม^๒

ส่วนประเทศอังกฤษนั้น ประเทศไทยก็ต้องเสียคืนแดนให้เช่นเดียวกันกับประเทศฝรั่งเศส คือ ตามสนธิสัญญาไทยอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ. ๑๙๐๙) ประเทศไทยต้องยกคืนแดนถันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปะลิส ให้แก่ประเทศอังกฤษ เพื่อแลกกับการให้คนในบังคับอังกฤษขึ้นศาลระหว่างประเทศ และตามสนธิสัญญา พ.ศ. ๒๔๖๗ (ค.ศ. ๑๙๒๔)

^๑ ".... l'abandon de jurisdiction nous est payé non seulement la cession de Battambang mais d'autres avantages et les dispositions du Siam paraissent telles que ces avantages sont réellement de nature à renforcer notre situation à Bangkok" La lettre de George Padoux à Rouvier, 25 Mars 1907, "Siam" NS. 33.

^๒ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญาต่างประเทศ หน้า ๒ จดหมายพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ถึงเจ้าพระยามหิธร. วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๔๖๖.

ประเทศไทยต้องทำตามข้อเสนอของประเทศอังกฤษในการจ้างครูสอนกฎหมายชาวอังกฤษในโรงเรียนกฎหมาย และการใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์อังกฤษพิจารณาคดีในกรณีกฎหมายไทยไม่มีบทบัญญัติบังคับไว้

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า กว่าที่รัฐบาลต่างประเทศจะคืนสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับประเทศไทยนั้น ~~ประเทศ~~ประเทศไทยต้องใช้ความพยายามและใช้เวลาอันยาวนานซึ่งเริ่มด้วยการปรับปรุงกฎหมาย และการศาลให้ได้มาตรฐานสากล ความพยายามในทางการทูตเพื่อเจรจากับรัฐบาลต่างประเทศ และแม้แต่การเสียดินแดนบางส่วนของประเทศไป ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่ง เอกสารทางการศาลอย่างสมบูรณ์นั่นเอง

ผู้มีบทบาทในการปรับปรุงระบบกฎหมายไทย

ความสำเร็จในการปรับปรุงระบบกฎหมายนั้นมีโชดลงานของพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว หากแต่เป็นผลงานของผู้ที่รับราชการสนองพระบรมเคชาานุภาพ อันประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการที่เฉลียวฉลาดและมีความสามารถ อีกทั้งที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศด้วย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประเทศไทยกำลังอยู่ในระยะเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงกิจการทุกอย่างในประเทศให้เป็นแบบตะวันตก ตั้งแต่ระบบบริหารปกครองประเทศ ระบบการศึกษา สาธารณสุข คมนาคม ตลอดจนกฎหมายและการศาล จึงจำเป็นต้องได้บุคคลที่มีความสามารถไว้ทำราชการ การหากำลังคนเพื่อทำงานด้านกฎหมายและการศาลนั้นอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ คนไทยและคนต่างประเทศ

กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ แฟ้ม ๓๖ ลายพระหัตถ์พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ ถึงเจ้าพระยามหิธร วันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘.

ก. ชาวไทย

คนไทยที่ช่วยในการปรับปรุงระบบกฎหมายไทยนั้นอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ชุค คือ ชุคอาวุโส และชุครองลงมา ชุคแรกนั้นไปรคให้รับราชการเลย ซึ่งไคแก่ พระเจ้านองยาเชอ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งมีความสามารถ ชุคหลังไคแก่พระเจ้าลูกยาเชอ และพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนข้าราชการซึ่งไคไปศึกษา ณ ต่างประเทศในสาขาวิชาที่ประเทศไทยยังขาดแคลน พระราชโอรส ๔ พระองค์แรก^(๑) ที่ไคไปศึกษา ณ ต่างประเทศ ไคกลับมาทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยเป็นอันมาก ในจำนวนนี้มีพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ซึ่งไคทรงศึกษากฎหมาย ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ไคเป็นผู้วางระเบียบในคานกฎหมายและการศาลจนได้รับยกย่องว่าเป็นพระบิดาของนิติศาสตร์แห่งประเทศไทย นอกจากนี้ยังมีบรรดาเนติบัณฑิตจากโรงเรียนกฎหมายอีกด้วย

ผู้ที่ช่วยปรับปรุงกฎหมายในชุคแรกไคแก่

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ผู้มีส่วนในการปรับปรุงกิจการแทบทุกสาขาของบ้านเมือง ในเรื่องการปรับปรุงกฎหมาย พระองค์ทรงมีส่วนช่วยเหลือด้วยในระยะแรก คือ ทรงเป็นกรรมการชั้นสูงตรวจแก้ประมวลกฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระองค์ทรงเป็นกรรมการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(๑) พระราชโอรสที่ไปศึกษา ณ ต่างประเทศรุ่นแรก ไคแก่

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ศึกษาการคลัง ณ ประเทศอังกฤษ

๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ศึกษากฎหมาย ณ ประเทศอังกฤษ

๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ศึกษาประวัติศาสตร์ ณ ประเทศอังกฤษ

๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครชัยศรีสุระเดช ศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศเคนมารก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ

ที่แสดงความคิดเห็นเสมอ แม้ว่าบางครั้งความเห็นนั้นจะขัดกับเสนาบดี
กระทรวงยุติธรรมซึ่งมีความรู้ทางกฎหมายมากกว่าก็ตาม^๑

นอกจากนี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงทำ
ประโยชน์ให้แก่วงการกฎหมายไทยโดยทั่วไปอีก พระองค์ทรงสนพระทัย
เรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทรงรอบรู้เรื่องกฎหมายเก่า โดยเฉพาะ
เรื่องศักราชเป็นอย่างดี การค้นคว้าทางด้านกฎหมายของพระองค์เป็น
ประโยชน์ต่อการศึกษากฎหมายในสมัยหลังมาก แม้แต่ ดร.แดงกาด ผู้
บรรยายประวัติศาสตร์กฎหมายไทยชั้นปริญญาโทแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ยังได้อาศัยผลการค้นคว้าเรื่องกฎหมายของพระองค์จากหนังสือตำนาน
กฎหมายไทย^๒ ซึ่งพระองค์ทรงนิพนธ์ไว้

(๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์
เสนาบดีคนแรกของกระทรวงยุติธรรม พระองค์ทรงมีความสามารถที่
เหมาะสมกับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมากกว่าบุคคลใดในขณะนั้น
เพราะพระองค์ทรงมีความรู้ทางด้านกฎหมายเป็นอย่างดี ทรงศึกษากฎหมาย
ที่วิทยาลัยเบเลียด (Balliol College) มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด
ระหว่างทรงศึกษาอยู่นั้น มีชื่อเสียงว่าเป็นผู้ที่มีปฏิภาณเฉียบแหลมมาก
แต่พระองค์ทรงศึกษาอย่างเจ้านายอังกฤษ คือ ไม่ได้เรียนเพื่อสอบเอาปริญญา
คตินั้น "เมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเป็นครั้งแรก ท่านจึงมีคุณสมบัติเหมาะสม
ที่จะเป็นเสนาบดียิ่งกว่าผู้อื่น"^๓

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม
รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ย ๑๐/๑๕ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร

^๒ นิติวิทยาสารฉบับพิเศษ (สิงหาคม, ๒๔๘๖), หน้า ๓๘.

^๓ หลวงจักรปาณิศร์คีลวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร, (พระนคร:
โรงพิมพ์ศรีวรรณสาร, ๒๔๘๘), หน้า ๔๘.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์

ในระยะแรกพระองค์ไม่ค่อยมีบทบาทในการร่างกฎหมายนัก เพราะพระองค์เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้เพียง ๒ ปี ก็ต้องไปดำรงตำแหน่งราชทูตพิเศษ ณ ทวีปยุโรป ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา และมีบทบาทสำคัญในการปรับปรุงคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ คือ ตั้งแต่นายปาฐก หัวหน้ากรรมการร่างประมวลกฎหมายได้ลาออกไป พ.ศ. ๒๔๕๕ (ค.ศ. ๑๙๑๒) งานร่างกฎหมายดำเนินไปอย่างล่าช้าและไม่เป็นระเบียบ พ.ศ. ๒๔๕๘ (ค.ศ. ๑๙๑๖) กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ ได้ถวายรายงานให้มีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการร่างกฎหมาย และระเบียบการร่างกฎหมายใหม่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งให้กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์เป็นประธานกรรมการร่างกฎหมายชุดใหม่ ซึ่งทำงานร่างกฎหมายได้เป็นอย่างดี คือ ได้ตรวจร่างลักษณะหนี้เสร็จเรียบร้อยใน พ.ศ. ๒๔๖๑ และแปลเป็นภาษาไทยที่เรียบร้อย

นอกจากนี้กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ยังทรงเป็นนักกฎหมายที่มีโวหารในทางกฎหมายดีเป็นที่นิยมยกย่องกันมากในหมู่นักกฎหมายด้วย^๑

(๓) ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวภาระ) ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีความรู้ทางกฎหมายเป็นอย่างดี เป็นผู้พิพากษาไทยคนแรกที่เรียนกฎหมายสำเร็จได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ มีคนเกรงใจท่านมากนับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลงมา ท่านดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลอาญา และเป็นอาจารย์สอนกฎหมายให้แก่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เมื่อพระองค์เสด็จกลับจากอังกฤษใหม่ ๆ ก่อนที่จะไปทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เมื่อพระองค์ทรงสถาปนาโรงเรียนกฎหมายขึ้น ขุนหลวงพระยาไกรสีได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายและเป็นกรรมการสอบกฎหมายด้วย นับว่า

^๑หลวงราชบัญชา, โวหารกรมสวัสดิ์, (พระนคร, ๒๔๕๔), หน้า คำนำ.

ท่านเป็นกำลังสำคัญในการสอนและสอบโลกกฎหมายในโรงเรียนกฎหมาย
ผู้ที่ เป็นกำลังในการปรับปรุงกฎหมายชุดที่สองได้แก่

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระราช
โอรสองค์ที่ ๑๔ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัับปริญญา
บี. เอ. จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ทรงเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการปรับ
ปรุงกฎหมายและการศาลไทย ตลอดระยะเวลา ๑๓ ปี (พ.ศ. ๒๔๓๘-
๒๔๕๒) ที่พระองค์ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์ได้
ทรงประกอบกรณียกิจอันนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่การศาลและกฎหมายไทย
เป็นอย่างมาก ราชกรณียกิจที่สำคัญได้แก่ การสถาปนาโรงเรียนกฎหมาย
การจากระบบศาลและการทำประมวลกฎหมาย

การที่จะให้ราชการยุติธรรมดำเนินไปได้ดีนั้น จำเป็นต้องมีผู้รู้
กฎหมายมากขึ้นกว่าเดิม กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ทรงรับเป็นภาระใน
การจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๐ (ค.ศ. ๑๘๙๗) ทรงสอน
และแต่งตำรากฎหมายเอง และทั้งได้ทรงชักจูงให้ผู้อื่นเลื่อมใสความรู้เรื่อง
กฎหมายมากขึ้น งานสอนหนังสือและการจัดโรงเรียนกฎหมายมีความสำคัญ
มากสำหรับพระองค์ "เป็นความสำคัญกว่าอื่น เท่ากับอาหารที่ต้องรับ
พระราชทานทุก ๆ วัน ขาดเวลาใด งานอื่นเสียไปก็วยตามกัน"^๑ ทรง
ภูมิใจในเนติบัณฑิตที่จบออกไปทำงานว่าเป็นบุคคลที่ทำประโยชน์ให้แก่
ประเทศชาติมาก แม้ว่าในระยะต้นจำนวนเนติบัณฑิตจะมีน้อยก็ตาม ดัง
เห็นได้จากพระราชหัตถเลขาถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ตอนหนึ่งว่า

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม
หมวดเบ็คเสร์จ หมายเลข ข ๑๐/๑๒ พระราชปรารภ กรมหลวงราชบุรีดิเรก
ฤทธิ์ เรื่องความฎีกาและราชการในกระทรวงยุติธรรม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

"เป็นความจริงที่ว่าโรงเรียนกฎหมายผลิตนักกฎหมายได้ ๓๐ คน หรือกว่านั้นแต่ทั้ง ๓๐ คนนี้ไต่ยังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว"^๑

การสถาปนาโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรกนั้นนับว่าเป็นการวางรากฐานการศึกษาวิชานิติศาสตร์ในประเทศไทยให้เป็นปึกแผ่นสืบมาจนปัจจุบัน^๒

เรื่องการศึกษายุติธรรม พระองค์ได้ทรงดำรงตำแหน่งเป็นสภานายกข้าหลวงพิเศษ แก่ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมและเสนาบดีความทั่วพระราชอาณาจักร ทรงวางระเบียบปฏิบัติของศาลเพื่อให้เกิดความสะดวกในการพิจารณาคดี ในฐานะทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงจัดระเบียบแก้ไขในราชการในกระทรวงทั้งด้านธุรการและตุลาการให้ทันสมัย ถูกต้องตามหลักยุติธรรม ทรงออกกฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมไว้หลายสิบฉบับ ซึ่งได้ใช้ตลอดมาจนประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาคความแพ่ง และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาคความอาญา นอกจากนี้พระองค์ทรงเอาพระทัยเป็นพิเศษในเรื่องเกียรติศักดิ์ของผู้พิพากษา ทรงคัดเลือกผู้พิพากษาอย่างดีถ้วน ในสมัยที่พระองค์ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนั้น นายวอลเตอร์ เอ แกรม (Walter A. Graham) ได้กล่าววยกย่องราชการของกระทรวงยุติธรรมว่า ราชการกระทรวงยุติธรรมในยุคนั้นบริสุทธิ์และยุติธรรมอย่างในประเทศไทยไม่เคยมีมาก่อน ผู้พิพากษาไทยในยุคนั้นอาจเทียบได้กับ

^๑ ย ๑/๒๘, พระราชหัตถ์เลขาววันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๓

"It is true that the School has only turned out some 30 men or so, but these 30 have already brought a change to your Majesty's Service"

^๒ รายละเอียดเพิ่มเติมดูได้ที่ ๕ เรื่องการปรับปรุงโรงเรียนและหลักสูตรวิชากฎหมาย

ผู้พิพากษาของประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นยุโรปได้^๑

ในด้านการร่างประมวลกฎหมาย พระองค์ทรงเป็นกรรมการชำระประมวลกฎหมาย ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ (ค.ศ. ๑๘๙๗) และเป็นกรรมการตรวจร่างประมวลกฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ด้วย นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงทำคำอธิบายตัวบทกฎหมายให้แจ่มแจ้งแก่ผู้ศึกษากฎหมายด้วย

นอกจากงานสำคัญดังกล่าวแล้ว พระองค์ยังทรงเป็นพระในกานชบวนการยุติธรรมอื่น ๆ อีก เช่น ยกกองมหันตโทษ และกองลหุโทษจากกระทรวงนครบาลมาสังกัดกระทรวงยุติธรรม ทรงจัดซื้อบังคับเรือนจำให้ดีขึ้น ให้ผู้พิพากษามีอำนาจตรวจเรือนจำและทรงตั้งกองพิมพ์ลายมือที่กองลหุโทษ เป็นต้น

ด้วยคุณความดีที่พระองค์มีต่อกระทรวงยุติธรรมดังได้กล่าวมาแล้ว ข้าราชการกระทรวงยุติธรรมฝ่ายศาลจึงได้ร่วมมือกันสร้างพระรูปจำหลักทำควยหินอ่อนไว้ที่โรงเรียนกฎหมายของเนติบัณฑิตยสภา และใน พ.ศ. ๒๕๐๗ คณะกรรมการเนติบัณฑิตยสภาได้ร่วมมือกับนักกฎหมายทั่วประเทศสร้างอนุสาวรีย์พระรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ไว้ที่หน้ากระทรวงยุติธรรม

ด้วยพระเกียรติคุณอันมากมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่มีต่อวงการกฎหมายไทย พระองค์จึงได้รับยกย่องว่าเป็น "พระบิดาและปฐมาจารย์ของนิติศาสตร์แห่งประเทศไทย"^๒

^๑Walter A. Graham, Siam, (London: Alexandra Moring, 1924), Vol. I, pp. 372-3.

^๒"พระธรรมเทศนาสมเด็จพระวันรัตวัฑพระเชตุพนวิมลมังคลาราม"
คุณพาท เล่ม ๘, ๒๕๐๘, หน้า ๒.

(๒) เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) เนติบัณฑิตหมายเลข ๑ ของประเทศไทย เริ่มด้วยการเป็นเลขานุการของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จึงเป็นข้าราชการคนสนิทของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทำงานปรับปรุงกิจการยุติธรรมร่วมกับพระองค์มาตั้งแต่ต้น โดยเจ้าพระยามหิธรรักษาตำแหน่ง ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงมอบงานฝ่ายธุรการในกระทรวงให้เจ้าพระยามหิธรทำทั้งหมด แม้ในการประชุมเสนาบดีสภา เจ้าพระยามหิธรก็เข้าประชุมแทนกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เพราะพระองค์ไม่ทรงโปรดเสด็จไปประชุม ทรงให้ปลัดทูลฉลองไปประชุมแทนพระองค์ เจ้าพระยามหิธรเป็นที่ไว้วางใจของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ มาก ในคราวที่พระองค์เสด็จยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๔๗ และ ๒๔๕๐ เจ้าพระยามหิธรได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแทนพระองค์^๑

นอกจากงานในตำแหน่งธุรการในกระทรวงยุติธรรมแล้ว เจ้าพระยามหิธรรายังเป็นอาจารย์สอนกฎหมายและกรรมกร สอบไล่ในโรงเรียนกฎหมาย อีกด้วย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา และเมื่อมีกรมพระนิติศาสตร์ เจ้าพระยามหิธรได้ดำรงตำแหน่ง สมุหพระนิติศาสตร์ ได้วางแบบแผนของกรมนี้มาตลอด โดยร่วมมือกับนักกฎหมายหลายคน เช่น พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา) พระยานิติศาสตร์ไพศาล (วัน จามรมาน) เป็นต้น

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว เจ้าพระยามหิธรได้ดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมในรัฐบาลชุดพันเอกพระยาพหล พดพยัคฆ์เสนา ผลการทำงานด้านกฎหมายและความรอบรู้ในเชิงกฎหมายอันปรากฏเปรี๊ยะของ เจ้าพระยามหิธร เป็นที่ยกย่องในหมู่นักกฎหมายไทยทุกคน

^๑หลวงจักรปาณีศรีคีลวิสุทธ์, เรื่องเกม, หน้า ๗๑.

คุณยงยุทธพรพิยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์)

(๓) เจ้าพระยาศรัทธาธรรมมาธิเบศ (จิตร ฌ สงขลา) เนติบัณฑิตไทย และอังกฤษ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการตั้ง เนติบัณฑิตยสภา และสถานนิติศึกษา เมื่อเป็นพระและพระยาจินดาภิรมย์ราชสภาบดี เคยเป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง สนามสถิตย์ยุติธรรม ผู้พิพากษาศาลต่างประเทศ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง กรรมการศาลฎีกา อธิบดีศาลฎีกา และเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว^๑ ท่านได้ดำรงตำแหน่งอุปนายก กรรมการร่างกฎหมาย และอุปนายกสถานนิติศึกษา เป็นสถานายกพิเศษ แห่งเนติบัณฑิตยสภา เป็นกรรมการสอดส่องความประพฤติหนายความให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติหนายความและเป็นกรรมการชำระประมวลกฎหมายแพ่ง ค่าย นอกจากนี้ท่านยังเป็นอาจารย์สอนกฎหมาย และกรรมการสอบไล่นักเรียนกฎหมายของโรงเรียนกฎหมายค้าย ท่านได้แต่งตำรากฎหมายไว้เป็นวิทยาทานหลายเล่ม เช่น คำอธิบายกฎหมายหุ้นส่วนและบริษัท ลักษณะพิจารณาคำพยานและหลักฐาน พ.ศ. ๒๔๕๘ ลักษณะวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. ๒๔๖๑ กฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นต้น

(๔) เจ้าพระยาพิชัยญาติ (กัน บุนนาค) เนติบัณฑิตไทยรุ่นแรก เคยเป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง และอธิบดีศาลฎีกา เมื่อเป็นพระยาฤทธิวิธานกรณกิจ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรรมการเนติบัณฑิตยสภา ซึ่งต้องทำหน้าที่ดูแลโรงเรียนกฎหมาย คือ เป็นกรรมการและแม่งองการสอบไล่นักเรียนกฎหมาย นอกจากนี้ยังเป็นอุปนายกสถานนิติศึกษาในสมัยหลังค้าย^๒ และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

^๑นี้คือวิทยาสารฉบับพิเศษ ๗ สิงหาคม ๒๔๕๖ หน้า ๓๐.

^๒เรื่องตั้งเจ้าพระยากรรรัตนโกสินทร์ (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงชูชาติ กำภู, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมন্ত্রী, ๒๕๑๒) หน้า ๑๓๐.

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา)

(๕) พระยานรเนติบัณฑิตยชาติ (ลัก เศรษฐบุตร) ได้รับปริญญา บี.เอ. จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ เคยเป็นล่ามประจำตัวของเจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ (Rolin Jacquemyns) เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมในสมัยกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เคยเป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ผู้พิพากษาศาลอาชญา และกรรมการศาลฎีกา เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารโรงเรียนกฎหมายและเนติบัณฑิตยสภา โดยท่านเป็นกรรมการและนายกกรรมการเนติบัณฑิตยสภาอยู่หลายปี พระยานรเนติบัณฑิตยชาติ เป็นกรรมการชุดแรกในการจัดวางระเบียบข้อบังคับของเนติบัณฑิตยสภา รวมทั้งเป็นกรรมการดูแลความประพฤติของนายความด้วย นอกจากนี้ยังเป็นอาจารย์สอนกฎหมายในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมด้วย พระยานรเนติบัณฑิตยชาติเป็นคนแรกที่เขียนตำรากฎหมายลักษณะพยานใน พ.ศ. ๒๔๕๒^๑

(๖) พระยาเทพวิฑูรพหุลศรัศบาดี (บุญช่วย วณิกกุล) เนติบัณฑิตอังกฤษจากสำนักเกรอินน์ (Grays Inn) เคยเป็นล่ามประจำตัวของพระยามหิธร (Tokichi Masao) ซึ่งเป็นที่ปรึกษากฎหมายประจำกระทรวงยุติธรรมและกรรมการศาลฎีกา พระยาเทพวิฑูร ๓ เป็นผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมายเป็นอย่างดี จนได้ฉายาว่าเป็นตุ๊กกฎหมาย ท่านได้เป็นกรรมการร่างประมวลกฎหมายอาญา กรรมการชำระประมวลกฎหมายฉบับอื่น ๆ อีก ในด้านเกี่ยวกับโรงเรียนกฎหมายนั้นท่านได้มีส่วนช่วยเหลือเป็นอันมาก โดยท่านเป็นกรรมการจัดการโรงเรียนกฎหมาย และเป็นกรรมการสอบไล่กฎหมาย นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นกรรมการเนติบัณฑิตยสภาอีกด้วย พระยาเทพวิฑูร ๓ ได้แต่งตำรากฎหมายไว้หลายเล่มซึ่งได้ใช้เป็นตำรากฎหมายมาจนทุกวันนี้ เช่น หลักกฎหมายประทุษร้ายส่วนแพ่ง พ.ศ. ๒๔๕๓ หลักกฎหมายว่าด้วยนายกับเอเยนต์

^๑นิติวิทยาสารฉบับพิเศษ, ๗ สิงหาคม ๒๔๕๖, หน้า ๕๕.

พระยานร เนติบัญญัติ (ลี้ เศวตบูรพการ)

ศูนย์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตาคติ (บุญช่วย วนิกกุล)

พ.ศ. ๒๔๕๔ คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. ๒๔๗๖ และบทระบิลคำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้น

ข. ชาวต่างประเทศ

ในระยะต้นแห่งการปรับปรุงระบบกฎหมายไทย ประเทศไทยมีความจำเป็นต้องจ้างชาวต่างประเทศที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องกฎหมายมาทำงานชั่วคราวระยะหนึ่งก่อน เพราะคนไทยยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบกฎหมายใหม่ ในกรณที่ปรึกษาทางกฎหมายหรือนักกฎหมายต่างชาติดังกล่าว ประเทศไทยได้พยายามเลือกจ้างนักกฎหมายจากประเทศที่มีได้มีผลประโยชน์หรือความขัดแย้งกับประเทศไทยทางการเมือง หรือการค้า เช่น อังกฤษ และฝรั่งเศส เป็นต้น ดังนั้นในระยะแรกไทยจึงจ้างนักกฎหมายชาวเบลเยียม เช่น นายโรลิ่ง ยัคมินส์ นายเกิท แพตริก และนายชเลคเซอร์ เป็นต้น ให้มาช่วยทำงานด้านกฎหมาย ต่อมาจึงได้จ้างนักกฎหมายชาวญี่ปุ่น คือ นายโตกิกิ มาซา เนติบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยเยล (Yale) และนายวิลเลียม อัลเฟรด ทิลเดเก นักกฎหมายชาวอังกฤษ หลังจากสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) ซึ่งตกลงให้มีศาลต่างประเทศในการพิจารณาคดีความคนในบังคับอังกฤษ ประเทศไทยจึงเริ่มใช้นักกฎหมายอังกฤษ เช่น นายสจ๊วต แบล็ก และนายสกินเนอร์ เทอร์เนอร์ เป็นต้น และในการทำประมวลกฎหมายอาญาใน พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) ประเทศไทยจึงได้จ้างนักกฎหมายชาวฝรั่งเศสให้เป็นหัวหน้ากรรมการร่างกฎหมาย ดังที่ตกลงกันไว้ในสัญญาปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ชาวต่างประเทศที่ทำงานด้านปรับปรุงระบบกฎหมายไทยได้ทำงานในหน้าที่คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายและที่ปรึกษากฎหมายประจำกระทรวงยุติธรรม นักกฎหมายชาวต่างประเทศคนสำคัญได้แก่

(๑) นายโรลิ่ง ยัคมินส์ (Rolin Jacquemyns) หรือเจ้าพระยาอภิรัชราชสยามานุถกิจ นักกฎหมายชาวเบลเยียม เป็นผู้ที่มีความรู้ดีทางด้านกฎหมายระหว่างประเทศ จนได้รับเลือกเป็นนายกสภากฎหมายระหว่าง

เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกรกิจ (Rolin Jacquemyns)

ประเทศแห่งเบลเยียม และเคยดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงโยธาธิการ รัฐบาลไทยได้จ้างเข้ามาทำงานในตำแหน่งที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวงต่างประเทศ และที่ปรึกษาราชการทั่วไปของประเทศ เข้ารับราชการใน พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒) เจ้าพระยาอภัยราชาเป็นผู้ที่เห็นความจำเป็นในการต้องปรับปรุงระบบกฎหมายไทย จึงเห็นได้จากจดหมายของเจ้าพระยาอภัยราชาไปยังนายโครีชว่า "งานปรับปรุงระบบความยุติธรรมเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องกระทำภายใต้การดูแล และการตรวจตราของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และความร่วมมือของผู้ช่วยเหลือที่ปรึกษากระทรวงยุติธรรมทั้งปวง"๑ เจ้าพระยาอภัยราชาได้มีส่วนในการจัดระบบกฎหมายและระบบยุติธรรมของไทย โดยท่านได้ช่วยเหลือกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเพิ่งสำเร็จวิชากฎหมายมาจากประเทศอังกฤษ โดยให้คำแนะนำในการจัดระเบียบการศาล และการปรับปรุงกระทรวงยุติธรรม และเป็นกรรมการตรวจชำระพระราชกำหนดกฎหมายเก่าซึ่งมีการแก้ไขใน พ.ศ. ๒๔๔๐ (ค.ศ. ๑๘๙๗) เนื่องจากเจ้าพระยาอภัยราชามีหน้าที่ต้องปฏิบัติหลายทาง เช่น ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ ที่ปรึกษาส่วนพระองค์ ฯลฯ จึงทำให้ไม่ค่อยมีเวลามาช่วยงานด้านกฎหมายได้อย่างเต็มที่ ถึงกระนั้นก็ตามราชกิจจานุเบกษาได้สลุดใจเจ้าพระยาอภัยราชาไว้ว่า

"พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงจัดวางระเบียบการศาลยุติธรรมใหม่ ในการนี้ได้ทรงรับความช่วยเหลือและความร่วมมือกระทำกรอย่างไ้ผลอันมีค่าจากเจ้าพระยาอภัยราชา

๑ กงจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ต ๒/๓ หนังสือเจ้าพระยาอภัยราชาถึงนายโครีช

(ยัคมินส์) ผู้ซึ่งในการนี้ เช่นกับในการอื่น ๆ ได้อำนวยความสะดวกอันสุขุม เป็นประโยชน์แก่ราชการ"^๑

นอกจากนี้ เจ้าพระยาอภัยราชา ยังได้มีส่วนในการก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายเพื่อผลิตนักกฎหมายไทยสำหรับปฏิบัติงานในระบบกฎหมายใหม่อีกด้วย เจ้าพระยามหิธร ได้บันทึกคำเนื่คของโรงเรียนกฎหมายแห่งนี้ไว้ว่า

"ความคิดที่จะตั้งโรงเรียนกฎหมายนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากความคิดที่จะเลิกศาลกงสุล เพราะว่าการที่มีศาลกงสุลทำให้คนในบังคับต่างชาติได้ใจ คอยไม่อยู่ในอำนาจศาลไทย ซึ่งทำให้การทำงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยติดขัดไม่สะดวก เมื่อรัฐบาลจ้างมองซิเออร์โรลัง ยัคมินส์ เข้ามาเป็นที่ปรึกษาทั่วไปตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๑ มองซิเออร์ยัคมินส์ ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ในวิชากฎหมาย ได้ถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้เพาะปลูกวิชานี้เพื่อทำกฎหมายและจัดการศาลยุติธรรมให้ดีขึ้น แต่ขณะนั้นโรงเรียนกฎหมายยังไม่มี และคนที่จัดการตั้งโรงเรียนกฎหมายยังหาไม่ได้ จึงต้องร้งรอมาจน ร.ศ. ๑๑๕ เมื่อกรมหลวงราชบุรีสัาเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดและได้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ท่านก็เป็นผู้เหมาะสมที่จะตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น"^๒

เจ้าพระยาอภัยราชา ได้ช่วยจัดระเบียบการศึกษากฎหมายตามแบบใหม่ในโรงเรียนกฎหมาย และยังเป็นกรรมการสอบไล่ของนักเรียนกฎหมายรุ่นแรกด้วย

^๑ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๖๘, หน้า ๑๐๓๗.

^๒หลวงจักรปาณีศรีคีลวิสุทธิ์, เรื่องเกิมี, หน้า ๕๑-๕.

ด้วยคุณความดีของเจ้าพระยาอภัยราชาที่มีต่อวงการกฎหมายไทย
ข้าราชการกระทรวงยุติธรรมฝ่ายตุลาการและญาติมิตรของท่านได้ร่วมกัน
สร้างรูปสลักของท่านไว้คู่กับพระรูปสลักของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ไว้ที่
โรงเรียนกฎหมาย

(๒) นาย เจ. สจิวค แบล็ค (J. Steward Black) นักกฎหมาย
ชาวอังกฤษ เข้ารับราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) ในตำแหน่ง
ผู้แนะนำกฎหมายทั่วไปของกระทรวงยุติธรรม เป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา และเป็น
กำลังสำคัญในการเจรจาทำสัญญากับต่างประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับการศาลและ
กฎหมาย โดยเฉพาะกับประเทศอังกฤษ นายแบล็คได้เป็นผู้ร่างข้อบังคับ
ของศาลเพื่อใช้ในศาลต่างประเทศ แต่ฝ่ายไทยไม่เห็นด้วยกับร่างนั้น
เพราะเป็นการเสียเปรียบอังกฤษมาก ทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ คือ
นายเบกเก็ต (Beckett) สนับสนุนร่างข้อบังคับของนายแบล็คมากกว่า
ร่างข้อบังคับที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ทรงร่างไว้ พระยาภักดียามไมตรี
(Westengaard) เกรงว่าข้อขัดแย้งนี้จะทำให้รัฐบาลทั้งสองประเทศบาด
หมางกันได้ จึงได้เจรจากับนายแบล็คและแก้ไขร่างข้อบังคับศาลตามโครง
ร่างเดิมของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์^๑ เรื่องจึงสงบลงโดยเรียบร้อย

(๓) นายโตกิจิ มาซา (Tokichi Masao) นักกฎหมายชาวญี่ปุ่น
ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยามหิทธิกรมขุนปรกโกศลคุณ สำเร็จ
การศึกษาวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยเยล (Yale) เข้ารับราชการ
พ.ศ. ๒๔๔๐ (ค.ศ. ๑๘๙๗) ในตำแหน่งเลขานุการกระทรวงการต่างประเทศ
ต่อมาภายหลังมากระทรวงยุติธรรม ทำงานในหน้าที่แปลกฎหมาย

^๑กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ เอกสารแฟ้มที่ ๑.๕.๑
"พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานกรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์" ๓๐
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

ญี่ปุ่นซึ่งคณะกรรมการร่างกฎหมายจะใช้เป็นแบบศึกษาพิจารณาในการร่างประมวลกฎหมายและให้ความเห็นเรื่องกฎหมายทั่วไป เรียบเรียงข้อกฎหมายให้เป็นหมวดหมู่ และเป็นที่ปรึกษากฎหมายทั่วไปของกระทรวงยุติธรรม ต่อมาได้เป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา ออกจากราชการ พ.ศ. ๒๔๕๖^๑ (ค.ศ. ๑๙๑๓) และรัฐบาลญี่ปุ่นตั้งให้เป็นอรรคราชทูตญี่ปุ่น ประจำไทย

(๔) นายวิลเลียม อัลเฟรด ทิลเลเก (William Alfred Tilleke) หรือพระยารรดการประสิทธิ์ นักกฎหมายชาวลังกา เคยเป็นตุลาการนคราภิบาล ที่เมืองแคนดี้ เข้ามาตั้งสำนักงานทนายความส่วนตัวในประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๓๕ จากผลงานที่ว่าความคดีพระยอดเมืองขวาง พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ทำให้คนไทยพอใจมาก ต่อมาเข้ารับราชการเป็นพนักงานว่าความกรมอัยการในศาลกงสุลต่างประเทศและเป็นเจ้ากรมอัยการ และอธิบดีกรมอัยการ ท่านได้เป็นกรรมการร่างประมวลกฎหมายอาญา และได้รับความไว้วางใจจากกรมหมื่นราชบุรีฯ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ให้เป็นกรรมการตรวจร่างประมวลกฎหมายแทนพระองค์ ซึ่งเสด็จยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๑๓) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ขอเปลี่ยนสัญชาติเป็นคนไทย และได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระอรรดการประสิทธิ์ อันเป็นต้นสกุลคณะคิลก^๒

(๕) นายยอร์ช ปาดู (George Padoux) ชาวฝรั่งเศสซึ่งรัฐบาลได้แนะนำให้รัฐบาลไทยจ้างไว้ทำงานร่างประมวลกฎหมาย เดิมนั้นประเทศไทยไม่สนใจจ้างนักกฎหมายชาวฝรั่งเศสมารับราชการ อาจเป็นเพราะไม่

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ ๕ แฟ้มที่ ต. ๒ ๖/๑๓๕ "เรื่องนายมาเขา"

^๒ ส. พลายน้อย (นามแฝง), ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย, (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริกา, ๒๕๐๔), หน้า ๕๕.

ชอบนิสัยก้าวร้าวรุกรานของประเทศฝรั่งเศสก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ในสนธิสัญญา พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) ระหว่างฝรั่งเศสกับไทย ประเทศฝรั่งเศสได้บังคับให้ประเทศไทยจ้างชาวฝรั่งเศสมารับราชการในตำแหน่งสูง ๆ เนื่องจากประเทศฝรั่งเศสเกรงว่าอิทธิพลประเทศอังกฤษจะครอบงำประเทศไทยแต่ลำพัง รัฐบาลฝรั่งเศสได้แนะนำให้ประเทศไทยจ้างนายปาญไว้วในตำแหน่งประธานคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายในตอนแรกนั้นฝ่ายไทยไม่พอใจนัก แต่เมื่อพิจารณาคุณสมบัติโดยละเอียดแล้วจึงเห็นว่านายปาญไว้วเป็นคนที่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าว ทั้งรายงานของพระยาสุรียานุวัตร ราชทูตไทยในกรุงปารีสเสนอมายังพระเจ้านั่งงยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศว่า

"มองซีเออร์ ปาญไว้ว ก็เป็นคนฉลาด และมีอหยาไศยเป็นผู้ดี ซึ่งในเมืองฝรั่งเศสไม่ใช่เป็นคุณวุฒิที่หาง่ายเลย ความรู้ในกฎหมายก็มีเพราะได้เคยเป็นผู้ร่างกฎหมายสำหรับเมืองคูนีสแล้วเคย การพิจารณาคดีก็ได้เคยทำมาอย่างกงสุลฝรั่งเศสตามเมืองเหล่านั้น อ่อนความรู้ในภาษาอังกฤษ ซึ่งยังจะต้องเรียนขึ้นอีกเท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้เลือกหามาหลายคนแล้ว ก็ยังไม่เห็นผู้ใดที่อาษาเข้ามานั้น จะมีความรู้ได้ก็จริง ที่รู้ดีกว่ามองซีเออร์ปาญไว้ว อหยาไศย และพื้นเพดีกว่ามองซีเออร์ปาญไว้วมาก จึงเห็นควรเกล้าว่า มองซีเออร์ปาญไว้ว เป็นคนดีที่หนึ่งในหมู่ข้าพระพุทธเจ้าได้สืบมา"^๑

^๑ กองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ เอกสารแฟ้มที่ ๒.๑.๕
หนังสือพระยาสุรียานุวัตรถวายกรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ลงวันที่ ๒๓
กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๗.

ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) นายปาคุไคทำงานในหน้าที่
 ประธานคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายและช่วยเหลือนายสโตรเบล
 (Strobel) ที่ปรึกษาทั่วไปในการร่างกฎหมายหรือกฎหมายพิเศษระหว่าง
 รัฐบาลสยามและฝรั่งเศส เป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ นายปาคุไคปฏิบัติงาน
 เป็นอย่างดี ไคร่างประมวลกฎหมายลักษณะอาญาจนเสร็จ ซึ่งจะประกาศ
 ใช้ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ (ค.ศ. ๑๙๐๘) และร่างประมวลกฎหมายแพ่งและ
 พาณิชยต่อไปใน พ.ศ. ๒๔๕๕ (ค.ศ. ๑๙๑๒) นายปาคุไคลาออกจากราชการ
 เพื่อไปรักษาสุขภาพที่ฝรั่งเศส ต่อมาได้ไปรับราชการอยู่ในประเทศจีน แต่
 ก็ยังปลีกเวลามาร่างประมวลกฎหมายให้ไทยเสมอ ในการมาช่วยร่างประมวล
 กฎหมายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ (ค.ศ. ๑๙๑๒) นั้น นายปาคุไคเสนอให้เปลี่ยน
 แปลงคณะกรรมการและวิธีการร่างกฎหมายใหม่ เพราะตั้งแต่ นายปาคุไคลาออก
 จากตำแหน่งหัวหน้ากรรมการร่างกฎหมาย การร่างประมวลกฎหมายดำเนิน
 ไปล่าช้า และผิดพลาดมาก ประเทศไทยจึงได้ปรับปรุงคณะกรรมการร่าง
 กฎหมายตามข้อเสนอของนายปาคุไค อันทำให้การร่างกฎหมายเสร็จเร็วขึ้น

(๖) นายเรอเน กียอง (René Guyon)

นักกฎหมายปริญญญาเอกจากมหาวิทยาลัยปารีส เคยเป็นผู้
 พิพากษาในฝรั่งเศสมาก่อน เข้ารับราชการในประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๕๑
 (ค.ศ. ๑๙๐๘) ในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ พ.ศ. ๒๔๕๕ (ค.ศ. ๑๙๑๒)
 ได้เป็นกรรมการชำระประมวลกฎหมาย พ.ศ. ๒๔๖๖ (ค.ศ. ๑๙๒๓) เป็น
 ที่ปรึกษาในการร่างกฎหมายกรมร่างกฎหมาย และได้ดำรงตำแหน่งนี้จนลา
 ออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ (ค.ศ. ๑๙๖๐) นายกียองได้ทำ
 ประโยชน์ในการร่างกฎหมายมาก คือเป็นผู้วางหลักเกณฑ์และวิธีการร่าง
 กฎหมายอันทำให้การร่างกฎหมายในระยะหลังไม่ต้องอาศัยชาวต่างประเทศ
 เพราะเดิมการร่างกฎหมายต้องอาศัยนักกฎหมายชาวต่างประเทศเป็นผู้ยกร่าง
 และชำระรวบรวมประมวลกฎหมายต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ของไทยเพียงแต่คอย
 ช่วยเหลือการปฏิบัติงานด้านธุรการเท่านั้น นายกียองได้จัดระเบียบการร่าง

นายพิชานู มุลยง (René Guyon)

กฎหมายใหม่ โดยรวบรวมรายละเอียดในการร่างประมวล เข้าไว้เป็นเล่ม ซึ่งแยกประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ บันทึกความเห็นของนายกีของ เกี่ยวกับกฎหมายต่าง ๆ ที่นายกีของ เป็นกรรมการร่างหรือเป็นที่ปรึกษา รายงานการประชุมของ คณะกรรมการร่างกฎหมายและร่างกฎหมายต่าง ๆ การมีบัญชีรายละเอียดในการร่างกฎหมายทุก ๆ ครั้งไว้เช่นนี้ เป็นประโยชน์อย่างมากแก่คณะกรรมการร่างกฎหมายในการค้นคว้ากฎหมายที่จะพิจารณา ร่างกฎหมายต่อไป

นายกีของได้รับราชการกับรัฐบาลไทยในตำแหน่งที่ปรึกษาในการร่างกฎหมายเป็นเวลานานประมาณ ๕๐ กว่าปี แม้ในสมัยสงครามอินโดจีน ฝรั่งเศส กรรมการร่างกฎหมายที่เป็นชาวฝรั่งเศสได้ลาออกจากราชการหมด เว้นแต่นายกีของคนเดียวที่มีความจงรักภักดีต่อประเทศไทย เปลี่ยนชื่อและชื่อสกุลใหม่ เป็น นายพิชาญ บุลยง รับราชการเรื่อยมาจนออกจากราชการใน พ.ศ. ๒๕๐๓ (ค.ศ. ๑๙๖๐) และถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖^๑ (ค.ศ. ๑๙๖๓)

ปัญหาการจ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศ

การจ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศเข้ารับราชการนั้นมีได้มีแต่ประโยชน์อย่างเดียว หากแต่มีผลเสียเกิดขึ้นด้วย เพราะอิทธิพลของต่างประเทศอาจเข้าครอบงำกิจการภายในประเทศด้วย พร้อมกับขณะที่คนของประเทศนั้น ๆ เข้ารับราชการ แมวว่านักกฎหมายเหล่านั้นจะมีความตั้งใจรับราชการอย่างสุดความสามารถก็จริง แต่อกที่จะนึกถึงผลประโยชน์

^๑พิชาญอนุสรณ์, (พณ ฯ นายกรัฐมนตรี พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพิชาญ บุลยง ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๐๖)

ของประเทศของตนไม่ได้^๑ จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมอย่างใกล้ชิด เพื่อ
 มิให้เกิดปัญหายุ่งยากขึ้นได้ ดังเช่นกรณีนายแบล็ก (Black) ที่ปรึกษากฎหมาย
 ของกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น แม้ว่าจะเข้ารับราชการไทยมา ๘ ปี
 (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๕๓) แล้วก็ตาม แต่ยังคงถือว่า
 ข้าราชการอังกฤษ ทำอะไรมักคิดถึงผลประโยชน์ของประเทศอังกฤษเสมอ^๒
 เช่น ร่างข้อบังคับสำหรับศาลซึ่งนายแบล็กได้ร่างขึ้นนั้นได้กำหนดให้มีศาลเดียว
 คือศาลต่างประเทศซึ่งเป็นการรอนอำนาจของศาลไทยที่เคยมีมาก่อน เพราะ
 เดิมนั้นตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓)
 ประเทศไทยมีศาล ๒ ประเภท คือ ศาลไทยและศาลต่างประเทศ คำ
 พิพากษาคดีของชาวอังกฤษในศาลต่างประเทศนั้นต้องประกอบด้วยคำวินิจฉัย
 ของผู้พิพากษาไทยและกงสุลอังกฤษ แต่ร่างข้อบังคับสำหรับศาลที่นายแบล็ก
 ร่างนั้น ให้ยกเลิกศาลไทยทั้งหมดเพื่อให้ได้โอนคนในบังคับอังกฤษทั้งหมด
 ในไทยมาขึ้นศาลต่างประเทศตามสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ
 พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ. ๑๙๐๙)

การมีศาลต่างประเทศเพียงศาลเดียวนั้น กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์
 ทรงเห็นว่าเป็นการรอนผลประโยชน์ฝ่ายไทยเป็นอันมาก เพราะในศาล
 ต่างประเทศจำเป็นต้องมีผู้พิพากษาต่างประเทศ แม้ในกรณีพิจารณาความคน
 ไทย "เป็นการริบผลประโยชน์ที่เราหวังตามสนธิสัญญาหมด และมีหน้าซ้ำกิน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม
 รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ย ๑๐/๑๕ รายงานประชุมร่างกฎหมาย

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม
 รัชกาลที่ ๕ หมายเลข ย ๖/๗ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ประทานหม่อมเจ้าจรรยาฤกษ์กฤดากร

ตัวเราเข้าไปอีกด้วยอย่างมากที่สุด"๑ การที่นายแบล็กวางข้อบังคับศาล
ดังกล่าวให้นายเวสเตนการ์ค (Westengaard) ร่างประกาศใช้กฎหมาย
อังกฤษเกี่ยวกับเรื่องแพ่งและพาณิชย์ ในการพิจารณาความคนต่างประเศ
จนกว่าไทยจะร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เสร็จ ให้สอดคล้องกับ
ร่างข้อบังคับของศาลของนายแบล็ก เพราะนายเวสเตนการ์ค คิดว่า
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเห็นด้วยกับร่างข้อบังคับของนายแบล็กแล้ว
ร่างประกาศดังกล่าวของนายเวสเตนการ์คมีผลทำให้ชาวต่างประเทศเลิก
ใช้กฎหมายแพ่งบางลักษณะของไทย เช่น กฎหมายที่ดิน กฎหมายมรดก
 เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยกับร่าง
ข้อบังคับของนายแบล็กและนายเวสเตนการ์ค ดังนั้นร่างข้อบังคับศาล
ดังกล่าวจึงถูกยกเลิกไป

เรื่องข้อบังคับศาลไทยและร่างประกาศใช้กฎหมายอังกฤษนี้เป็น
อุทธาหรณ์ในการจ้างคนต่างประเศว่าต้องมีการควบคุมอย่างทั่วถึงและใกล้ชิด
เหตุที่เรื่องนี้กลายเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาได้ก็เพราะกรมหมื่นราชบุรีดิเรก
ฤทธิ์ทรงมีภาระกิจที่ต้องทำมาก ทั้งงานในกระทรวงยุติธรรม ในศาลและ
ที่โรงเรียนกฎหมายทำให้ไม่มีเวลาควบคุม ที่ปรึกษากฎหมายชาวต่าง
ประเศได้ พระองค์ทรงวางพระทัยนายแบล็กเพราะได้เคยมอบหมายงาน
ให้ทำได้สำเร็จตามพระประสงค์หลายประการ ทำให้นายแบล็ก "ถือว่า
เขาเป็นผู้จัดการสิทธิขาดได้ในกระทรวงยุติธรรมแต่ลำพัง ถ้าเป็นเหตุให้
มิสเตอร์เวสเตนการ์คเชื่อว่ามิสเตอร์แบล็กเห็นอย่างไร ก็คงตกลงเช่นนั้น

๑ กองกฎหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร เอกสารกระทรวง
ยุติธรรม รัชกาลที่ ๕ เรื่องอำนาจศาลที่จะทำตามสัญญาฉบับอังกฤษ

ไม่มีความระวางสงสัย จนมาพบการซึ่งรพีไม่ใคร่เลยในครั้งนี้อ^๑

ก้วยเหตุนี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
เรียกตัวหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์ กฤดากร มาช่วยราชการกระทรวงยุติธรรม
ในตำแหน่งรองเสนาบดี กระทรวงยุติธรรม ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ. ๑๙๐๙)
มีหน้าที่ดูแลและบริหารงานในกระทรวงยุติธรรม

นอกจากนี้ การจ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศนี้ต้องสิ้นเปลือง
งบประมาณสูง เพราะได้เงินเดือนสูงกว่าข้าราชการไทยมาก เช่น
ค่างจ้างนายแบล็กปีละ ๑,๕๐๐ ปอนด์ แล้วเพิ่มขึ้นทุกปี ๆ ละ ๑๐๐ ปอนด์
จนถึง ๒,๐๐๐ ปอนด์ต่อปี ทางราชการยังต้องจ่ายค่าเช่าบ้านให้อีก เมื่อ
ทำงานครบ ๑ ปี จะได้รับอนุญาตให้ลาพักได้ ๒ เดือน โดยไม่หักเงินเดือน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นปัญหาเหล่านี้ในการจ้างชาวต่างประเทศ
จึงทรงพยายามลดจำนวนที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศ แต่ยังไม่สำเร็จ
ในขณะนั้น สิ่งที่ทำได้อีกคือ พยายามจำกัดและควบคุมหน้าที่ของที่ปรึกษา
กฎหมายชาวต่างประเทศให้อยู่แต่เฉพาะให้คำปรึกษาทางกฎหมาย เมื่อ
เสนาบดีกระทรวงต้องการเท่านั้น ส่วนในการร่างประมวลกฎหมายแพ่ง
และพาณิชย์ ยังคงต้องใช้นักกฎหมายชาวต่างประเทศเป็นกรรมการร่าง
กฎหมายอยู่ จะไม่ให้มีเลยตามความต้องการของหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมนั้นเป็นไปได้ เพราะ "ร่างมันก็ต้องใช้ฝรั่งอยู่
เสียแล้ว แต่ยังเป็นการป้องกันดีกว่าเจ้าจะตั้งให้ฝรั่งเป็นกรรมการเข้ามา

---

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร เอกสารกระทรวง
ยุติธรรม หมายเลข ข ๖/๗ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ประธานหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์ กฤดากร

วินิจฉัยกฎหมาย"^๑

โดยทั่วไปแล้ว การมีนักกฎหมายต่างประเทศมาทำงานในการปรับปรุงกฎหมายและการศาลให้สอดคล้องแก่ประเทศ นักกฎหมายเหล่านี้มีส่วนเป็นอย่างมากในการร่างประมวลกฎหมายอาญา และแพ่งพาณิชย์ ทำให้ไทยมีประมวลกฎหมายที่ถูกต้องทันสมัย อันจะเป็นแนวทางไปสู่การขอสิทธิสภาพนอกอาณาเขตคืนมา

อุปสรรคในการปรับปรุงระบบกฎหมาย

ผลสำเร็จของการปรับปรุงระบบกฎหมายไทยก็คือ การได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตคืนมา ความสำเร็จดังกล่าวนี้กินเวลา ๔๐ ปีเศษ (พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๔๘๑) คือ ตั้งแต่เริ่มเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การทำประมวลกฎหมายอาญา อันเป็นประมวลกฎหมายฉบับแรก การร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จนกระทั่งไทยมีประมวลกฎหมายครบบริบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ (ค.ศ. ๑๙๓๕) และเจรจาได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นผลสำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๘๑

(ค.ศ. ๑๙๓๘) ตลอดระยะเวลาที่ไทยทำการปรับปรุงระบบกฎหมายนั้น คณะผู้ทำงานด้านกฎหมายได้ผ่านอุปสรรคนานาประการ อันมีผลกระทบกระเทือนต่องานด้านปรับปรุงกฎหมาย ถึงกระนั้นก็ตาม อุปสรรคต่าง ๆ ก็ได้รับการแก้ไขอย่างดีที่สุดจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย อุปสรรคเหล่านั้นได้แก่

(๑) ความขาดแคลนบุคคลทำงานในระบบกฎหมายใหม่

ก่องจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม หมายเลข ข ๑๐/๑๕ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประธานหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร

ในระบอบการปรับปรุงระบบกฎหมาย ความขาดแคลนผู้มีความสามารถและมีความเข้าใจในระบบกฎหมายใหม่เป็นปัญหาใหญ่มาก เพราะระบบกฎหมายใหม่เป็นระบบกฎหมายของต่างประเทศตะวันตก นักกฎหมายไทยไม่อาจเข้าใจได้ในทันที จำต้องใช้เวลาศึกษาทำความเข้าใจ ระบบกฎหมายจะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใต้นั้นขึ้นอยู่กับความเข้าใจและความสามารถไขกฎหมายของนักกฎหมาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรารภเรื่องการขาดคนทำงานไว้อย่างน่าฟังว่า

"ในเมืองเราเวลานี้ ไม่ซัดสนอันใดยิ่งกว่าคน เพราะเหตุซัดสนเช่นนี้ จึงต้องจำใช้ฝรั่งในที่ซึ่งคนเรายังไม่มีความรู้และความสามารถไม่พอ.... คนเรามันไปไม่ไหวจริง ๆ ไม่ใช่ไม่ไหวควยกำลังวังชา ถ้าความคิด ความสามารถ ไม่ไหวควยกมันไม่มีความรู้เสียเลย..."^๑

อุปสรรคในค่านักกำลังคนนี้ ประเทศไทยแก้ไขได้โดยการจ้างฝรั่งชาวต่างประเทศผู้มีความรู้ ความสามารถเหมาะสมมาทำงานแทนคนไทยไปพลางก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเหตุผลในการจ้างฝรั่งทำงานในคานนี้ไว้ว่า

"การที่เราใช้ฝรั่งนั้นแปลว่าเราใช้คำราชาศัพท์ คือเอาที่เขาหลง และเห็นว่าก็แล้วมาทำที่เดียว"^๒

^๑พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ พระราชทาน พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ พระราชหัตถเลขา และหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ร.ศ. ๑๑๓-๑๑๔ (พระนคร: ๒๕๐๔, งานอนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงเสงี่ยมพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ๑๒ เมษายน ๒๕๐๔), หน้า ๒๕.

^๒เดิมเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ระหว่างที่จ้างฝรั่งทำงานไปนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสร้างคนไทยขึ้นด้วย โดยการส่งคนไทยไปศึกษาวิชากฎหมายต่างประเทศ ตั้งแต่ชั้นพระราชโอรสลงไปจนถึงราษฎรสามัญ ซึ่งผ่านการสอบแข่งขันชิงทุนหลวงได้ ขณะเดียวกันก็ให้นักกฎหมายในประเทศเรียนรูการทำงานตามแบบระบบกฎหมายใหม่ไปด้วย เพื่อว่าจะได้ทำงานประสานกับคนไทยที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศมาได้เป็นอย่างดีและในที่สุดประเทศไทยจะได้ลดอัตราการจ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศ

นโยบายดังกล่าวในการแก้ไขปัญหาการขาดคนทำงานจำเป็นไปอย่างใดผลดี เพราะจำนวนการว่าจ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศลดลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งไม่มีเลย

แต่เมื่อลดอัตราการจ้างคนต่างประเทศลงได้แล้ว ปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นอีก คือ การขัดกันระหว่างคนหัวเก่าที่ทำงานมานานกับคนหัวใหม่ คือ พวกที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ ก็เห็นได้จากพระราชปรารภพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ ฉบับวันที่ ๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘ ว่า

"คนชั้นใหม่ไม่รูกรการเก่า ช่างคนชั้นเก่าตั้งใจทำให้ดี แต่ั้นความรู้ไม่มี... ความต้องการของเราต้องการให้รู้ทั้งนอกทั้งใน ทั้งใหม่ทั้งเก่า ประกอบกันได้ ซึ่งเป็นข้อขัดสนอย่างเอกอยู่ในเวลานี้ ถึงจะเบนไปก็หาไม่ได้

เสนาบดีจะต้องมีวิธีที่จะนำคนใหม่ และคนเก่าเจือกันเข้าให้ได้ ให้คนเก่าได้เรียนวิชาอย่างใหม่จากผู้ที่อ่อนกว่าตัว โดยไม่ต้องนึกอายว่าเป็นลูกศิษย์ เป็นเด็กทั้งฝ่ายนักเรียนที่มีความรู้กว้างขวางก็เหมือนกัน ต้องชักโยงให้เรียนความรู้จากผู้ใหญ่ซึ่งมีความชำนาญพื้นเมือง โดยอย่าให้รู้สึกว่าจะต้องเป็นลูกศิษย์

ตากรุ ป่าครุ เดือน ซึ่งไม่รู้จักอะไร าลา"^๑

(๑) ปัญหาในค่านนี้ค่อย ๆ ลดลงไปในสมัยต่อมา เพราะจำนวนเนติบัณฑิตจากโรงเรียนกฎหมายมีมากขึ้นทุกปี อันเป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงค่านกฎหมายของประเทศ

(๒) การยินยอมจากรัฐบาลต่างประเทศ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การออกกฎหมายในส่วนที่ขัดแย้งกับชาวต่างประเทศด้วยนั้น จำเป็นต้องให้รัฐบาลของประเทศที่เกี่ยวข้องยินยอมควยเสียก่อน มิฉะนั้นจะออกกฎหมายนั้นไม่ได้ เพราะ "...ตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ไทยได้ทำไว้กับต่างประเทศ มีอยู่ว่า ภารัฐบาลไทยจะตั้งกฎหมายอันใดที่ขัดแย้งกับชาวต่างประเทศต้องบอกให้รัฐบาล (คือ กงสุล) ต่างประเทศทราบก่อนขอเข้ายินยอมจึงจะตั้งกฎหมายเช่นนั้นได้"^๒

การที่รัฐบาลต่างประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องกฎหมายที่ทำให้การร่างกฎหมายล่าช้าไปโดยไม่สมควร เช่น การตราพระราชบัญญัติเทศบาลและพระราชบัญญัติโรงรับจำนำ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

^๑คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมฉลองราชสมบัติ ครบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รวบรวมพิมพ์); การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช, เรียบเรียงโดย ชานินทร์ กรัยวิเชียร, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมন্ত্রী, ๒๕๑๑), หน้า ๖๗.

^๒สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ประวัติเจ้าพระยายมราช (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงธรรม, ๒๔๘๒), หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

เจ้าอยู่หัว เป็นต้น พระราชบัญญัติโรงรับจำนำ กินเวลาดำรงเกือบ ๒ ปี เพราะกงสุลฝรั่งเศสและกงสุลโปรตุเกสไม่เห็นด้วย ทั้ง ๒ ประเทศ ต้องการให้แต่ละชาติที่ตนในบังคับของตนเปิดกิจการโรงรับจำนำ มีเจ้าหน้าที่ของชาติตนเป็นผู้ตรวจโรงจำนำ แต่ฝ่ายไทยไม่ยินยอม จึงต้องเจรจากดลงกันเสียเวลาเกือบ ๒ ปี ประเทศฝรั่งเศสและโปรตุเกสจึงยอมเห็นด้วยกับพระราชบัญญัติโรงรับจำนำ

เรื่องพระราชบัญญัติโรงรับจำนำนี้เป็นตัวอย่างของอุปสรรคที่ไม่จำเป็น และไม่มีเหตุผลซึ่งรัฐบาลต่างประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องในการตรากฎหมายของไทย^๑

ตามสนธิสัญญากับต่างประเทศ มีเงื่อนไขข้อหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการร่างประมวลกฎหมายว่า "เมื่อกรุงสยามได้ออกประมวลกฎหมายไปแล้ว อัครราชทูตแห่งหนึ่งถือสัญญาที่มีสิทธิจะทำคำทักท้วง ขอให้แก้ไขใ้ภายในเวลาอันสมควร แต่การที่จะพิจารณาแก้ไขได้เพียงไรนั้น ย่อมอยู่ในอำนาจของรัฐบาลสยาม"^๒

ดังนั้น เมื่อกงสุลอังกฤษได้ยื่นคำทักท้วงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในมาตรา ๕๒๖ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องการขอพระบรมราชานุญาตพิเศษ (Royal Charter) ในการประกอบกิจการบางชนิด เช่น การรถไฟ รถราง การที่ดินและการจ้างงาน การเดินอากาศ การประปา การท่อน้ำ

^๑ H. Warrington Smyth, Five Years in Siam From 1891 to 1896, (London: John Murray Albemarle Street, 1898), Vol. II, p. 253.

^๒ กองกฎหมายเทศุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม รัชกาลที่ ๗ ย ๕ ๑/๒ รายงานกรรมการร่างกฎหมาย ๑๓ กรกฎาคม ๒๔๗๑

การไฟฟ้า การประกันภัย และการธนาคาร ฯลฯ ซึ่งอังกฤษเห็นว่าเป็นการ
คัดถอนความเจริญในการค้า กรมร่างกฎหมายจึงได้แก้ไขตามข้อทักท้วงนั้น
ในบางข้อที่เห็นสมควร ส่วนบางแห่งที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ก็ทำอธิบาย
ชี้แจงให้กงสุลทราบ ในมาตรา ๘๒๖ นั้น กรมร่างกฎหมายได้ยอมแก้ไขให้
การล้มละลายของตัวการมีผลทำให้ตัวแทนสิ้นอายุไปด้วยตามคำทักท้วงของกงสุล
อังกฤษ ส่วนในมาตรา ๑๐๑๔ นั้น ทางกรมร่างกฎหมายได้อธิบายชี้แจงไป
ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงและนโยบายของประเทศ จึงต้องให้ผู้
ประกอบกิจการดังกล่าวขออนุญาตพิเศษ เหมือนกับที่อังกฤษมีกฎหมายว่าด้วย
บริษัทต่าง ๆ เช่นกัน^๑

การที่กรมร่างกฎหมายต้องแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
บรรพที่ ๓ ตามคำทักท้วงบางประการของรัฐบาลอังกฤษซึ่งเป็นประเทศที่มี
ผลประโยชน์ทางการค้ามากในประเทศไทยนั้น ทำให้ประเทศไทยต้องเลื่อน
การประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓ ออกไปอีก ๒ ปี
เพราะคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายเห็นว่าเป็นการยุ่งยากมากในการ
ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแล้วมาแก้ไขภายหลัง คณะกรรมการจึงให้ยกเลิก
บรรพ ๓ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับเก่า และให้ใช้บรรพ ๓
ฉบับใหม่ ซึ่งประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ (ค.ศ. ๑๙๒๙)

เป็นการยากลำบากอย่างหนึ่งที่จะให้รัฐบาลต่างประเทศเห็นด้วย
และยอมรับประมวลกฎหมายไทย เพื่อว่าประเทศไทยจะได้ขอให้ต่างประเทศ
เลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ประเทศไทยได้พยายามแก้อุปสรรคประการนี้
โดยพยายามโอนอ่อนผ่อนตามข้อเรียกร้องของรัฐบาลต่างประเทศในประเด็น

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารกระทรวงยุติธรรม
รัชกาลที่ ๗ ข ๕ ๑/๒ รายงานกรรมการร่างประมวลกฎหมาย

ที่พอจะปฏิบัติตามได้ เช่น การปรับปรุงโรงเรียนกฎหมายและหลักสูตรการศึกษา การจ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศ การแก้ไขประมวลกฎหมายตามคำทักท้วงของกงสุลต่างประเทศ รวมทั้งการยอมเสียคืนแดนบางส่วนให้กับประเทศมหาอำนาจบางประเทศ

การเจรจาทางการทูตเป็นเครื่องมือสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยได้รับความยินยอมจากรัฐบาลต่างประเทศ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ และรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ เช่น กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์ และหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นผู้ที่มีความสามารถและมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการเจรจาในเรื่องนี้

(๓) ความขัดแย้งระหว่างกรมการร่างกฎหมาย

ความไม่เข้าใจกันในการปฏิบัติงานระหว่างหน่วยราชการต่าง ๆ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในวงราชการไทยตลอดมา ในการร่างกฎหมายก็เช่นกัน อุปสรรคประการหนึ่งที่สำคัญอันทำให้การร่างกฎหมายล่าช้าไปนั้น เนื่องมาจากการขัดแย้งระหว่างกรมการร่างกฎหมายด้วยกัน ในการร่างประมวลกฎหมายแต่ละฉบับนั้น คณะกรรมการร่างกฎหมายได้ถกเถียงโต้แย้งกันหลายครั้ง เพราะกรรมการแต่ละคนมีความคิดแตกต่างกัน เมื่อมาทำงานร่วมกันจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องมีการขัดแย้งกันเกิดขึ้น แต่การขัดแย้งดังกล่าวนี้เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งกฎหมายที่ดีที่สุด เหมาะสมกับประเทศมากที่สุด ดังนั้นเมื่อขอเสนอของกรรมการคนใดไม่ได้ผลในทางปฏิบัติ คณะกรรมการก็จะพิจารณาข้อเสนอของกรรมการคนอื่นต่อไป ดังเช่นกรณีข้อเสนอของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และข้อเสนอของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ในการ

จัดตั้งคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นต้น^(๑) การที่ สมเด็จพระยาตากำรพระราชานุภาพทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่รับ ราชการมาเป็นเวลานานยอมทำให้ขอเสนอของพระองค์มีน้ำหนักกว่าขอเสนอ ของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักรีกฤดากร ซึ่งมีอาวุโสน้อยกว่าและ อยู่ในฐานะเป็นพระนัดดาซึ่งเพิ่งรับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม แต่เมื่อวิธีการของสมเด็จพระยาตากำรราชานุภาพใช้ไม่ได้ผล คณะกรรมการร่างกฎหมายจึงหันมาใช้วิธีการของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักรีกฤดากร แทน และคณะกรรมการร่างกฎหมายได้ใช้วิธีการของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรัญศักรีกฤดากรในการร่างกฎหมายตลอดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การมีกรรมการผู้ตรวจกฎหมายมาจากหลายวงการนั้นเป็นผลคืออย่าง หนึ่ง คือ ทำให้ประมวลกฎหมายมีความถูกต้อง เหมาะสมกับความต้องการ และการดำเนินงานของหน่วยราชการแต่ละหน่วย แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการขัดแย้งขึ้นได้เหมือนกัน เช่น การขัดแย้งระหว่างเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ในคราวตรวจร่างประมวลกฎหมาย อาญา พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๙๐๖) เป็นต้น กรมพระยาตากำรราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นกรรมการชั้นสูงตรวจร่างกฎหมายลักษณะ อาญา ได้ทรงแก้ไขร่างกฎหมายอาญาให้เป็นไปตามแบบกฎหมายของนัก ปกครอง คือ ชักชวนให้จำเลยรับสารภาพ โดยให้มีการลศโทษเพื่อทำ คดีต่าง ๆ เสร็จไปโดยรวดเร็ว เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะได้สะสางทำคดี ง่ายขึ้น กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และเป็น กรรมการพระองค์หนึ่งด้วย ไม่ทรงเห็นด้วยกับร่างกฎหมายที่สมเด็จพระยาตากำรราชานุภาพทรงแก้ไข เพราะตามหลักนิติศาสตร์แล้ว จำเลย

(๑) คุรายละเอียดจากบทที่ ๔ คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมาย.

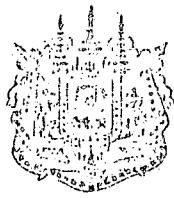
ทุกคนบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีคำพิพากษาของผู้พิพากษา ดังนั้น จึงควรเปิดโอกาสให้จำเลยต่อสู้ป้องกันตนเองได้ในศาล แม้ว่ากรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์จะไม่ทรงพอพระทัยในร่างกฎหมายนั้น แต่ก็เป็นการยากที่จะคัดค้านได้ เพราะสมเด็จพระยาค่างราชานุภาพ ทรงมีวิสัยทัศน์ และประสบการณ์ในการทำงานมากกว่ากรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ดังนั้นกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์จึงเสด็จยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) มิได้ทรงร่วมเป็นกรรมการตรวจกฎหมายลักษณะอาญา ทรงให้นายโตกิจิ มาเซา และนายคิลเลเก ทำการตรวจกฎหมายแทนพระองค์ ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่มีพระราชประสงค์รับผิดชอบในกฎหมายฉบับนั้น^๑

เหตุการณ์เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงระเบียบการทำงานของข้าราชการไทยว่า เชื่อถืออาวุโสเป็นสำคัญ ผู้อ่อนอาวุโสกว่าไม่กล้าทัดทานผู้มีอาวุโสสูงกว่า เพราะอาจเป็นการกระทบกระเทือนถึงความสัมพันธ์ส่วนตัวได้ ดังที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร ได้ทรงบันทึกไว้ว่า

"ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกว่าการไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอของพระองค์ (กรมพระยาค่างราชานุภาพ) นั้น จะทำให้เกิดความไม่พอใจ และในขณะที่ฐานะของข้าพระพุทธเจ้าเป็นหลานด้วยแล้ว ย่อมไม่อยู่ในฐานะที่จะโต้แย้งกันกับพระองค์มากขึ้น เพราะจะทำให้เกิดความไม่น่าเชื่อถือและสัมพันธ์ภาพอันดี ซึ่งเรียกว่าเป็นการไม่สุภาพที่จะก่อให้เกิดขึ้น"^๒

^๑หลวงจักรปาณิสร์คีลวิสุทธ์, เรื่องเดิม, หน้า ๓๑.

^๒รายงานของหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร ถวายรัชกาลที่ ๕ ลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๑๙๑๐ ร ๕ ย ๑๐/๑๗ กองกฎหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

CONFIDENTIAL.

B A N G K O K .

11th August 1910

To

His Most Gracious Majesty .

The KING of SIAM,

Etc. Etc. Etc.

May it Please Your Majesty,

I have the honour to submit to Your Majesty the Minutes of the Meeting which was held here yesterday in pursuance of Your Majesty's Commands. The Minutes has been written by myself after the Meeting & have not yet been submitted to the other members for approval, so that it cannot be considered as passed. It will however more or less give Your Majesty an idea of what passed at the meeting.

From reading the Minutes, it cannot be seen what my motives were in not pushing the argument too far, or in not stating definitely my opinion on the proposal made by Prince D. Damrong. So some explanation is needed which I have the honour to set forth hereunder.

(1) I felt the Prince was bent on having his idea adopted. Although he said that he would insist on any proposal which had not the concurrence of the Minister of Justice, I felt that to oppose him or argue with him would very much displease him, that I, being a junior & a nephew, was not in a position to stand up against him, it would only cause unpleasantness & strained relations, which would be imphatic to create. It would only defeat the end in view, namely the successful issue of the work in hand, not only this particular work but also the work of the Ministry of Justice as a whole.

อย่างไรก็ตาม การทำงานทุกอย่างมักจะประสบอุปสรรคบ้าง
ไม่มากนัก แต่ถ้าใช้ความพยายามและความสามารถแก้ไขเหตุขัดข้อง
ทั้งปวงให้หมดไปได้แล้ว ก็จะบรรลุถึงความสำเร็จได้ในที่สุด ถึงที่
ประเทศไทยได้พยายามทำมาแล้วในการปฏิรูประบบกฎหมายไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปผลของการวิจัย

จากการศึกษาและวิจัย เรื่องการเปลี่ยนแปลงกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘) ถึง พ.ศ. ๒๔๗๘ (ค.ศ. ๑๙๓๕) อาจสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ คือ

(๑) กฎหมายไทยตั้งแต่ก่อนได้รับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยึดกฎหมายอินเดียหรือที่เรียกว่า คัมภีร์ธรรมศาสตร์เป็นหลัก อิทธิพลกฎหมายอินเดียมีปรากฏอยู่ในกฎหมายไทย ตั้งแต่ในสมัยกรุงสุโขทัยแล้ว และปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย เพราะกฎหมายตราสามดวงอันเป็นกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้ชำระและรวบรวมจากกฎหมายและพระราชกำหนดต่าง ๆ ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น มิได้มีสิ่งแตกต่างไปจากกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาเลย ตลอดจนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กฎหมายตราสามดวงยังคงใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาทางไมตรีและค้าขายกับประเทศตะวันตกแล้วก็ตาม

(๒) สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยต้องเปลี่ยนแปลงกฎหมายก็คือ ความต้องการกำจัดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตซึ่งเป็นผลจากการทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเริ่มด้วยการทำสนธิสัญญาเบาริ่งกับประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) และติดตามด้วยประเทศอื่น ๆ ในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา ผลของสนธิสัญญาค้างกล่าว ทำให้ประเทศไทยต้องเสียเอกราชในทางกฎหมายและการศาล รวมทั้งการเก็บภาษีอากรด้วย การยอมให้ตัวแทนรัฐบาลต่างประเทศหรือกงสุลมีอำนาจตั้งศาลพิจารณาพิพากษาคดีคนสัญชาติของตนหรือคนในบังคับของตนตามกฎหมายของตนนั้น แม้จะช่วยบรรเทาความรับผิดชอบของประเทศไทยในระยะ

แรกทำหนังสือสัญญาก็ตาม เพราะขณะนั้นชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายในประเทศไทยมีจำนวนน้อย แต่ต่อมาเมื่อการค้าขายกับต่างประเทศเจริญก้าวหน้า มีชาวต่างประเทศเข้ามาประกอบการค้าขายมากขึ้น ปัญหาที่เกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาคดีคนต่าง ประเทศและคนในบังคับต่างประเทศจึงเกิดขึ้นมาเป็นลำดับ และก่อให้เกิดความลำบากในการปกครองประเทศอีกด้วย เหตุนี้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตจึง เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการบริหารและการพัฒนาประเทศ อีกทั้งยังเป็นอันตรายต่อความอยู่รอดของประเทศไทย ในช่วงเวลาที่ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังคุกคามประเทศเพื่อนบ้านของไทยอีกด้วย วิธีเดียวที่ประเทศไทยจะได้เอกราชทางกฎหมายและการศาลกลับคืนมาก็คือการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยให้อยู่ในระดับที่ประเทศตะวันตกพอใจ ซึ่งที่ประเทศญี่ปุ่นได้ทำสำเร็จมาแล้ว

(๓) การเปลี่ยนแปลงกฎหมายไทยที่เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในเรื่องระบบกฎหมายไทย ประเทศไทยได้เปลี่ยนจากระบบกฎหมายของ "แขก" มาเป็นระบบกฎหมายของ "ฝรั่ง" ระบบกฎหมายที่ใช้กันในทวีปยุโรปมี ๒ ระบบ คือ ระบบกฎหมายอังกฤษ (The Common Law System) และระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมาย (The Civil Law System) ประเทศไทยได้เลือกใช้ระบบกฎหมายประเภทหลังเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายไทย ทั้งนี้เพราะประเทศส่วนมากในทวีปยุโรปยกเว้นประเทศอังกฤษใช้ระบบประมวลกฎหมาย ดังนั้น การที่ประเทศไทยใช้ระบบกฎหมายเช่นเดียวกับประเทศเหล่านั้นย่อมทำให้กฎหมายไทยอยู่ในระดับที่ประเทศตะวันตกพอใจมากขึ้น อันจะเป็นความสะดวกแก่ประเทศไทยในการเจรจาขอเอกราชทางกฎหมายและการศาลในเวลาต่อมา จึงนับว่าเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องอย่างยิ่งของประเทศไทยในการใช้ระบบประมวลกฎหมายเป็นระบบกฎหมายของประเทศ นอกจากนี้ ระบบกฎหมายแบบประมวลกฎหมายยังเป็นการช่วยอำนวยความสะดวกในการใช้และการศึกษากฎหมายอีกด้วย เพราะ

บทบัญญัติต่าง ๆ ของกฎหมายในเรื่องเดียวกันซึ่งเคยกระจัดกระจายอยู่ในหลายแห่งได้ถูกรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระเบียบ

(๔) ประมวลกฎหมายครอบครัวบริบูรณ์ซึ่งประเทศไทยจะใช้เป็นข้ออ้างในการเรียกร้องเอกราชทางกฎหมายและการศาลล้มคืบคั้นมานั้น ประกอบด้วยประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาคriminal ความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาคriminal ความอาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประเทศไทยใช้เวลาร่างประมวลกฎหมายทั้ง ๕ ฉบับ เป็นเวลา ๓๗ ปี (พ.ศ. ๒๔๔๐ - พ.ศ. ๒๔๗๗ หรือ ค.ศ. ๑๘๙๗ - ๑๙๓๔) หลังจากประกาศใช้ประมวลกฎหมายครอบครัวบริบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ (ค.ศ. ๑๙๓๕) แล้ว ประเทศไทยก็ได้เอกราชทางกฎหมายและการศาลล้มคืบคั้นมาอย่างสมบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ (ค.ศ. ๑๙๓๘) ประมวลกฎหมายแต่ละฉบับได้รับแนวความคิดในเชิงกฎหมายจากต่างประเทศหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประมวลกฎหมายฝรั่งเศส เยอรมัน ญี่ปุ่น และสวิส หากพิจารณาในเรื่องลักษณะของระบบกฎหมายแล้ว ระบบกฎหมายไทยจัดได้ว่าเป็นแบบเดียวกับระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมาย (The Civil Law System) แต่ในก้านเนื้อหาของกฎหมายแล้ว เป็นหลักผสม คือ บางเรื่องเดินตามหลักกฎหมายอังกฤษ (The Common Law System) อาทิเช่น กฎหมายลักษณะตัวเงิน หุ้นส่วนบริษัท ข้อขาย ลักษณะพยานและล้มละลาย และบางลักษณะปรับปรุงจากหลักกฎหมายไทยดั้งเดิมผสมกับหลักกฎหมายทั้งสองระบบ เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะครอบครัวและมรดก เป็นต้น กรรมการร่างกฎหมายเป็นบุคคลที่สมควรได้รับการสรรเสริญเป็นอย่างมากในฐานะที่เป็นผู้ผสมผสาน หลักกฎหมายทั้งสองให้เข้ากันได้เป็นอย่างดี อันทำให้ประมวลกฎหมายไทยมีบทบัญญัติที่สั้น กระชับรัดกุม แต่มีความหมายลึกซึ้งและเข้าใจง่าย ประมวลกฎหมายนี้จึงได้ใช้บังคับมาด้วยก็จนถึงปัจจุบันนี้ จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมบ้างแต่เพียงส่วนปลีกย่อยเล็กน้อยเท่านั้น เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน